

צוּם הַחֲמִישִׁי וּבְנֵין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בּוֹמְנָנו¹²⁷

במסכת ראש השנה (דף י"ח ע"א) תנן:

"על ששה חדשים השלוחין יוצאין (רש"י: שקדשו בית דין החדש על פי עדים כשראו את החדש, ומודיעים השלוחין לגולה יום שקדשוהו, אם ביום שלשים וחדש שעבר חסר, או ביום שלושים ואחד וחדש שעבר מלא): על ניסן מפני הפסח, על אב מפני התענית, על אלול מפני ראש השנה, על תשרי מפני תקנת המועדות, על כסליו מפני חנוכה, ועל אדר מפני הפורים. וכשהיה בית המקדש קיים – יוצאין אף על אייר מפני פסח קטן".

ובגמרא שם:

"וליקון נמי אתמוז וטבת דאמר רב חנא בר ביזנא אמר רב שמעון חסידא: מאי דכתיב (זכריה ח) 'כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה' – קרי להו צום, וקרי להו ששון ושמחה, בזמן שיש שלום – יהיו לששון ולשמחה, אין שלום צום (רש"י: דכולהו ימי תענית נינהו בזמן הזה שאין בית המקדש קיים, ומתניתין בזמן הזה קא מיירי, מדקתני 'וכשהמקדש קיים וכו')". שיש שלום – שאין יד הגויים תקיפה על ישראל. יהיו לששון ולשמחה – ליאסר בהספד ובתענית)".

הגמרא מקשה שבזמן שאין בית המקדש קיים הרי יש חיוב גמור לצום לא רק בתשעה באב אלא גם בשאר התעניות המוזכרות בזכריה, וא"כ, מדוע אין השלוחין יוצאין גם על חודשי התעניות הללו. ולכאורה קשה, הרי פירוש המילים "אין שלום" שבדברי רב חנא בר ביזנא הוא שבית המקדש אינו קיים, והמשנה הרי עוסקת בזמן שאין בית המקדש קיים, מתוך שהזכירה את הזמן שבית המקדש היה קיים בלשון עבר, הרי ש"יש שלום", על כורחננו, פירושו שבית המקדש קיים, ואם כן מדוע הגדיר רש"י "יש שלום" שאין יד העובדי כוכבים תקיפה על ישראל?

עוד קשה, שלכאורה, יד העובדי כוכבים תקיפה על ישראל תלוי רק בארץ ישראל, ולא בכל העולם, כיוון שמעולם לא היה מצב אשר בו יד העובדי כוכבים לא הייתה תקיפה על ישראל בעולם כולו. אם כן היום, כאשר אין יד העובדי כוכבים תקיפה על ישראל בארץ ישראל, ייאסר תשעה באב בתענית!

ואמנם הרמב"ן פירש ב"תורת האדם" בפרק "עניין אבלות ישנה והיא תשעה באב":

"פירוש יש שלום, היינו בזמן שבית המקדש קיים, יהיו לששון ולשמחה. אין שלום, כגון בזמן החורבן ואין צרה במקום ידוע בישראל".

¹²⁷ מורסם בדף הקשר של ישיבת 'הר עציון', התשמ"ח.

קוּבֵץ שִׁפְתֵי כֹהֵן

הרי ש"יש שלום" ו"אין שלום" מקבילים הם: "יש שלום" פירושו שבית המקדש קיים, ו"אין שלום" פירושו בזמן החורבן. ובאמת קשה למה רש"י לא פירש כן.

מלבד זה קשה על רש"י, לא רק מגוף דבריו מיניה וביה, אלא מעצם קושיית הגמרא. הגמרא הוכיחה שעל כורחנו בזמן שנשנתה המשנה היה חיוב לצום בכל התעניות, כיון שבית המקדש לא היה קיים, ומצב כזה מוגדר כ"אין שלום", שעל פי דרשת ר"ש חסידא חייבים להתענות בו. אבל לפי פירוש רש"י ש"שלום" פירושו שאין יד העכו"ם תקיפה, ולא דווקא שבית המקדש קיים, הן ייתכן שהמשנה נשנתה אמנם בזמן החורבן, אבל בזמן שלא הייתה יד העכו"ם תקיפה על ישראל, ולכן אין חיוב להתענות בד' התעניות. מובן שעל תירוץ שכזה יקשה, שהרי במתני' איתא שיוצאין על אב מפני התענית, ואם המשנה עוסקת בזמן שאין יד העכו"ם תקיפה על ישראל, גם בתשעה באב לא היה חיוב להתענות. אלא שזה אינו משני מעמים: א. על קושיה זו נתרץ מה שתירצה הגמרא לחלן, דשאני תשעה באב הואיל והוכפלו בו צרות, ולכן רק בזמן שבית המקדש קיים ממש יתבטל תשעה באב, אבל בשאר התעניות אסור להתענות. ב. על פי מה שפירש רש"י בקושיית הגמרא לא הוכח ממה שאיתא במתני' שהשלוחין יוצאין על אב מפני התענית שמתניתין איירי בזמן החורבן, אלא מן הלשון "בזמן שבית המקדש היה קיים" שבסוף המשנה. מכאן שמעצם יציאת השלוחין על אב מפני התענית אין ראייה גמורה שהמשנה עוסקת בזמן ש"אין שלום".

לכן נראה לבאר פירוש רש"י ולומר, שזוודאי כשאין יד העכו"ם תקיפה על ישראל, אין ספק שגם בית המקדש יהיה קיים, כיוון שלא תהיה כל סיבה שבעולם לישראל שלא לבנותו מיד. ומה שבנין המקדש נמשך זמן, ודאי שבזמן הבניין אסור להתענות ונחשב זמן שבית המקדש קיים. ולא יעלה על הדעת כלל שיד עכו"ם לא תהיה תקיפה על ישראל ולא יתחילו, לכל הפחות, לבנות את בית המקדש. לכן "יש שלום" כולל שני עניינים זהים זה לזה – אין יד העכו"ם תקיפה על ישראל ובית המקדש קיים. לכן, מתוך שהמשנה אמרה "בזמן שבית המקדש קיים", ודאי נשנתה בזמן שיד עכו"ם הייתה תקיפה על ישראל. אלא שעדיין נותר לבאר מדוע שינה רש"י לשון הפירוש, שב"אין שלום" פירש שאין בית המקדש קיים, וב"יש שלום" פירש שאין יד העכו"ם תקיפה על ישראל.

הנה רבים הוכיחו מדברי רש"י בראש השנה ל' ע"א שבית המקדש העתיד יבנה דווקא בידי שמים. בין תקנות רבן יוחנן בן זכאי לזכר המקדש נשנתה שם במשנה התקנה:

"שיהא יום הנף כולו אמור" (רש"י: "יום הנפת עומר כולו אסור לאכול מן החדש, ומדאורייתא משהאיר מזרח מותר, כדאמרינן במנחות (סח, א): כתוב אחד אומר 'עד עצם היום הזה', וכתוב אחד אומר 'עד הביאכם', הא כיצד, בזמן הבית – עומד ומתיר, ובזמן שאין עומר – עצם היום מתיר").

ושם בגמרא:

"מאי טעמא? מהרה יבנה בית המקדש, ויאמרו: אשתקד מי לא אכלנו בהאיר מזרח – עכשיו נמי ניכול. ולא ידעי דאשתקד לא הוה עומר – האיר מזרח

קו ב י ש פ ת י כ ה ן

התיר, השתא דאיכא עומר - עומר מתיר. וכו'. לא נצרכא, דאיבני בחמיסר סמוך לשקיעת החמה. אי נמי - דאיבני בליליא".

ומפרש רש"י:

"רבן יוחנן חושש לשמא יבנה לשקיעת החמה או בליל ששה עשר בחצי הלילה, או סמוך לבקרו, שלא יהא שהות לקצירתו והבחובו באכוב של קלאין וטחינתו והרקדתו והקרבתו עד הצות, ואי הוה רגילי למיכל חדש מחצות היום בזמן הזה - אתי למיכל נמי ההוא יומא חכי, ועבדי איסורא, ואם תאמר: היכי משכחת לה דאיבני בחמיסר ביום טוב, ודאיבני בליליא, והא קיימא לן במסכת שבועות (טו, ב) דאין בנין בית המקדש לא ביום טוב ולא בלילה, הני מילי בנין בידי אדם, אבל בנין העתיד לבא - בידי שמים הוא".

הרי שלדעת רש"י בנין העתיד יבנה בידי שמיים.

אבל נראה לומר, שאין כוונת רש"י שעצם בנין העתיד יבנה בידי שמיים, ושחולק על הדעה המקובלת בפוסקים שמצוות בנין בית הבחירה נהגת להורות. ועי' בשו"ת בנין ציון סי' א', כתשובתו לרצ"ה קאלישער זצ"ל, שמלבד עצם בנין בית המקדש צריך גם גילוי רצון השי"ת בעבודה ובקרבנות, ואז יהיו הקרבנות לריח ניחוח. וכתב שם, שלדעתו אי אפשר כלל להקריב קורבנות עד שיתגלה רצון זה מן השמיים, שכן הזבח צריך להיות קרב גם לשם ריח ניחוח. ואף שחלקו עליו וכתבו שאמנם הקרבן צריך להיות קרב לשם ריח ניחוח, אבל זהו מצד המקריב שיכוון שיעלה הקרבן לפניו יתברך לרצון, אבל עצם הדבר נראה נכון מאוד שצריך התגלות רצונו יתברך במקדש ובעבודה. כל זמן שאין רצונו יתברך מתגלה ע"י העראת רוח ממרום, אין הזמן נחשב זמן בית המקדש, ורשאי המפקפק לומר שאולי לא כיוון הבונה למקום המזבח שמקומו מכון ביותר והיו צריכים עדות נביאים עליו (רמב"ם ריש פרק ב' מהלכות בית הבחירה), או שאולי אין הכהנים כוהנים ודאיים, או שאין התכלת הנחוצה לאבנט הכהנים אמיתית וכדומה. ואף שבכל גדרי ההלכה אנו סומכים על מה שבידינו לברר ועל דיני חוקה ועל המסורת, מכל מקום, כדי שיהיו ענייני הקורבנות חובה גמורה על כל אחד ואחד מישראל, צריך גילוי ממרום, כמו שהוכיח בבנין ציון שם. ולכן אף שוודאי מצווה לברר ככל היכולת מקום המזבח, ייחוס הכהונה והתכלת, ולהקריב קרבן על פי המתברר, אי אפשר לחייב על יחיד מישראל להסכים לבירור זה שאמת הוא.

כאשר יבנה המקדש בידי אדם כדינו על פי כל הבירורים, כאמור, ודאי שיקריבו בו גם את העומר על פי הסכמת ב"ד או הציבור - כמו שכתב מהרלב"ח בקונטרס הסמיכה שלו, שלציבור ישראל שבארץ ישראל יש דין ב"ד, ולכן כל מי שסומך על הכרעה זו נאסר באכילת חדש עד שיביאו את העומר בפועל. אבל עדיין רשאי יחיד לומר שאינו סומך על הכרעה זו, ולכן לדידה שרי לאכול חדש מיד בהאיר מזרח. ועוד נראה לומר, שכנראה לא יביאו עומר כלל עד התגלות רצון הקב"ה ממרום במקדש, כיון שהבאת עומר אוסרת אכילת חדש עד הבאתו לכלל ישראל, ואי אפשר לאסור על כלל היחידים אכילת חדש ללא גילוי הרצון כאמור, וממילא לא יביאו עומר כלל. ובוה מדויקת לשון הנמרא במנחות שהביא רש"י: "בזמן שאין בית המקדש קיים האיר מזרח מותר". שהרי כמו שביארנו זמן בית המקדש היינו הזמן שיתגלה הרצון במקדש ובקרבנות. ובוה מתיישבים דברי

קוּבֵן שֵׁפֶתֵי כֹהֵן

רש"י אל נכון. אמנם בית המקדש עצמו ייבנה בידי אדם עוד הרבה קודם הפסח, מיד כשלא תהיה יד הגויים תקיפה על ישראל, אבל לא יביאו עומר עד התגלות הרצון משמיים. וזה פשר דברי רש"י "אבל בניין העתיד לבוא בידי שמיים הוא" – לא שיבנה בידי שמיים. אלא שקדושתו לעניין העומר תליא בידי שמיים, שיתגלה הרצון, ורצון זה עשוי להתגלות גם ביום טוב וגם בלילה, שכן אינו עניין להא דאין בונין בית המקדש ביום טוב או בלילה.

ויש להביא ראיה גדולה למה שגם בזמן שאינו זמן בית המקדש אפשר לבנות מזבח ולהקריב קרבנות ממסכת מכות (דף י"ט ע"א). הגמרא מביאה ברייתא משם רבי ישמעאל:

"יכול יעלה אדם מעשר שני בזמן הזה בירושלים ויאכלנו? ודין הוא: בכור טעון הבאת מקום, ומעשר שני טעון הבאת מקום, מה בכור אינו אלא בפני הבית, אף מעשר אינו אלא בפני הבית".

מקשה הגמרא:

"מאי קסבר? אי קסבר: קדושה ראשונה קדושה לשעתה וקדושה לעתיד לבא, אפי' בכור נמי".

ופירש רש"י:

"קרב ויאכל דהא מאן דאית ליה קדושה לעתיד לבא סבירא ליה מקריבום אע"פ שאין בית כדאמרינן במגילה נקראת (דף י')."

הרי שלמאן דאמר דקדושת בית המקדש קדושה לעתיד לבא אף שהזמן אינו זמן הבית וכתבה הברייתא "שלא בפני הבית", מכל מקום, הבכור יכול להאכל על ידי בניית מזבח וזריקת דמו עליו. הרי שזמן הבית ויכולת הקרבה שני עניינים הם, והוא הדבר אשר אמרנו, שזמן הבית תלוי בהתגלות רצונו ית' שנמתק מן הבית בעת שקיים בנו "ולא אריח בריח ניחוחכם", ויכולת ההקרבה תלויה באפשרות המעשית לבניין המזבח. לכן, כיון שאפשר לבנות מזבח ולהקריב עליו את בכורות הבחמה הטהורה, אפשר גם לאכול מעשר שני בטהרה בירושלים. והן זו היא דעת הרמב"ם שבהלכות מעשר שני (פרק ב' הלכה א') כתב שמעשר שני אינו נאכל בירושלים אלא בפני הבית, ומביא את ההקש של רבי ישמעאל מבכור למעשר שני. עם זאת בהלכות בית הבחירה (פרק ו' הלכה ט"ז) כתב:

"לפיכך (שקדושת המקדש הראשונה קדושה לעתיד לבא) מקריבין הקרבנות כולן אע"פ שאין שם בית בנוי, ואוכלין קדשי קדשים בכל העזרה אע"פ שהיא הריבה ואינה מוקפת במחיצה, ואוכלין קדשים קלים ומעשר שני בכל ירושלים אף על פי שאין שם חומות, שהקדושה הראשונה קדושה לשעתה וקדושה לעתיד לבא".

מלשון הרמב"ם משמע בכירור שזו הלכה גם לזמן הזה. ולא רק בעת תחילת בניין הבית השני שהתגלתה עליהם רוח ממרום ביד נביאי השי"ת שהיו עמם. והלכה זו לקוחה מן הסוגיה במכות שהבאנו, שגם בזמן הזה מותר לאכול בכור ומעשר שני בירושלים, ולא

קוּבֵץ שִׁפְתֵי כֹהֵן

רק בזמן בניין בית שני, והם הם הדברים שאמרנו, שבניין המזבח ואף המקדש נתונים בידינו עתה, אף שאין הזמן נחשב "כפני הבית" כל זמן שלא התגלה לנו רצונו ית'.

ונראה שלכן שינה רש"י לשונו בין "אין שלום" ל"יש שלום". מלשון המשנה שכתבה "בזמן שבית המקדש היה קיים" משמע שהיא עוסקת בזמן החורבן, שאין בית מקדש שאפשר להקריב בו פסח שני, ולכן פירש רש"י "אין שלום" שאין בית המקדש קיים. אבל רצה רש"י להדגיש שאין הכוונה שאין הזמן זמן הבית, אלא שאין בית מקדש בפועל. כי אף בזמן שאינו זמן הבית הרי אפשר לבנות מזבח ולהקריב פסח שני, אלא שהמשנה התכוונה שאין אפשרות לבנות מזבח בפועל, וזה מצד שיד העכו"ם תקיפה עלינו. לכן כביאור "יש שלום" כתב רש"י שאין יד העכו"ם תקיפה עלינו, ולכן יכולים אנו לבנות מזבח ומקדש ולהקריב קרבנות.

ממילא חזינן שהפיכת הצומות לנחמה, שאסור להתענות בהם וחייבים לנהוג בהם ששון ושמחה, תלויה בבניית המזבח והמקדש בפועל, וזה יתאפשר רק כשיד העכו"ם לא תהיה תקיפה עלינו ולא נירא מהם ומהמלעיגים בתוכנו. ואולי אפשר לדייק מהגמרא שאעפ"כ תישאר חובת האבלות בתשעה באב (שכן לא הוכיחה שהמשנה עוסקת בזמן שאי אפשר לבנות את המקדש מכך ששינתה שיוצאין באב מפני התענית), עד שיערה עלינו רוח ממרום וידעו כל עושי רצונו ית' ששוב חפץ במעשה ידינו ובעבודתנו.